

Стати са текстом, значи стати са дисидентством. У ту сврху посебно је упечатљив доживљај вјештачке интелигенције исказан стиховима: „Бен се обрати онда Вјештачкој интелигенцији (AI), / нахрањен пасуљем, ко право бразилско чедо: / Чуј ти, гадуро, врати казальке моје патње назад, / не могу више поднијети овакав живот!” Изриче то као да опрашта старој патњи, као да нову патњу жели замијенити за „добру стару”.

Исказује презир и неповјерење према књижевним утицајима и трендовима: „Књижевни утицаји су књижевни утицаји – / да се свијет бавио курвама колико су се руски / и амерички класици бавили курвама, / сви бисмо помрли од сифилиса”, што је још једна у низу детектованих ствари зрелих за промјену перцепције. Ни држава у ери глобализације није поштеђена: „Зашто би сила обраћала пажњу / на гадно племе опћинских шпијуна, / на гнусне институционалце завучене по шупковима / онога што либерали осамнаестог вијека зову држава?” Наведени стихови не реферишу само на феномен државе већ и на цјелокупни „нови свјетски поредак”, односно остатке међународног права и међународних односа у које Голосовкер и теоријски и практично остварује натпросјечан увид. Промјена перцепције, разумљиво, кулминираће употребом вјештачке интелигенције.

Аутор ове збирке, настале у Бразилу, говори из ерудитног искуства о питању које посматрач данас не би смио превидјети: о промјени перцепције (метаморфоза свијета). Голосовкер прати само мутације перцепције. Настала у драми – понегдје у мелодрами – сензитивне разлике од Сао Паула све до дивље Амазоније, у сјенци вјештачке интелигенције (AI), ова поезија говори само о једноме: о таленту који границе свијета меће на кушњу (укључујући земљу без граница, Бразил). Ко не зна да се иза псеудонима Бен Голосовкер крије Гојко Челебић, и обрнуто, помислиће да је ове пјесме написао бразилски пјесник на португалском.

У цјелости, Голосовкерова *Сујројна ружа* шиљи своје пјесничке и филозофске бодље како према вани, тако и према унутра. Отуда бјелине између стихова у овој збирци налице израђаваној кожи.

Александар ЂУКОВИЋ

ОД БАЛАДЕ ДО SCIENCE FICTION РОМАНА

Драгана Бошковић, *С(и)удије фанџасџике*, Културни центар Војводине „Милош Црњански”, Нови Сад 2024

У *Речнику књижевних ѿермина* Тање Поповић присутне су три лексичке одреднице које обрађују појам фантастике. То су: фантастично, фантастика и фантазија. Све три подједнако истичу појмове чуде-

ности, маште и имажинације као „особине сваког књижевног дела”.¹ У *Речнику* још и стоји да порекло фантастике треба тражити у миту, легенди и предању, тачније у усменој књижевности, из које се кроз епохе фантастична књижевност развијала као засебан жанр. Тако се, услед развоја науке, а појавом нових научних открића, развила „специфична подврста” фантастике, научна фантастика. Књига Драгане Бошковић, која се, нимало случајно, зове *С(т)удије фантас(т)ике* говори о развоју фантастичне књижевности на јужнословенском простору, у контексту остварења на светској књижевној сцени.

Студија започиње „Предисловијем”, у којем ауторка открива своју страст према древним причама и фантастичним световима пониклим из бајки и легенди на којима је градила свој књижевни укус. У уводној речи осврће се и на структуру књиге, а своје обраћање читаоцима завршава захвалношћу професорима, научним радницима, али и институцијама који су је подржали у њеном научном раду и развоју.

С(т)удије фантас(т)ике чине четири поглавља: „Фантастика и мит”, „Фантастика на рубу”, „Искорак фантастике” и „Тријумф фантастике”. Структура научне студије Драгане Бошковић најјасније показује опсег њеног интересовања за тему фантастике у књижевности, која, сложили бисмо се са ауторком, сигурно није довољно истражена. Из ње се јасно види да је ауторка посебно научно занимање показала за фантастику у српској књижевности, с освртом на неке мотиве који припадају домену светске литературе (Брем Стокер, *Дракула*).

Истраживање фантастике Драгана Бошковић започиње поглављем „Фантастика и мит”, у којем већ у наслову указује да је мит као фантастична прича њена основна преокупација. Бавећи се темом мита ауторка полази од усмене књижевности, и то, кроз слику симболике биљака у песми *Смрт Омера и Мериме*, показујући тиме распрострањеност мотива биљака које имају изразито магична својства. У компаративној анализи ове баладе са бугарским баладама из круга песама са мотивом смрти растављених/састављених љубавника евидентно је да су биљке имале веома важну улогу у животу традиционалне заједнице. Ауторка показује да биљке прате човека од рођења до смрти, а у бугарским баладама сачуван је и „мотив претварања у биљке”, што евидентно упућује на њихову старост која чува митску слику света. Анализирајући песму *Смрт Омера и Мериме* Драгана Бошковић проналази везу између мита и баладе, указујући на аналогiju њихових расплета, која доводи до успостављања нарушене хармонизације животног циклуса. У биљкама, које према веровањима и предањима имају магијске моћи и које у различитим обредима бивају употребљаване, ауторка проналази

¹ Тања Поповић, *Речник књижевних ѿермина*, Логос Арт, Београд 2007, 210–213.

начине за успостављање „поновне космизације света”, која је у баладама обавезно нарушена услед неког оглушења о обред или обичај. Непоштовање обреда/ритуала обавезно доводи до трагичног расанка заљубљених, а на крају и до њихове смрти. Биљке које имају фантастичне моћи у ритуалима, у ствари, индиректно симболизују саједињење несуђених љубавника. Тако, *бор* симболизује бесмртност душе и вечност, *јавор* који израста на гробу момка симболизује смрт, јер се од њега праве мртвачки сандуци, док је *јела* која израста на гробу девојке према веровањима станиште вила, што такође указује на оностраност. Отуда произлази и недвосмислена веза између мита и биљака које због својих антрополопских моћи улазе у домен фантастичног.

Фантастичне моћи има и глог, о чему Д. Бошковић пише у тексту „Амалгам Књижевности: између мита и историје – вампир и гроф Дракула”. У овом тексту ауторка се дотиче митске представе о вампиру, наглашавајући колико је преобликовање овог мотива у роману *Дракула* Брема Стокера допринело његовој популарности у другим културама, али и уметностима.² Бавећи се темом вампира, Д. Бошковић полази од веровања због чега мртава постаје вампир. Вампир може постати покојник над којим се посмртни обред није у потпуности реализовао, затим онај ко је насилно умро, извршио самоубиство и сл. Ова веровања, наглашава ауторка, присутна су пре свега у словенској култури, али су и општепозната. Она посебно истиче она веровања према којима душе злогника и великих грешника не могу да нађу смирај у другом свету, међу мртвима, те се враћају и узнемиравају живе, показујући оправданост оваквог веровања кроз историјске чињенице о влашком владару Владу Цепешу (Дракули).

Фантастичне мотиве Драгана Бошковић налази и у делу *Роморанка* Ђорђа Марковића Кодера. Ауторка указује на дубоку везу Кодеровог спева и усмене традиције, што је и иначе одлика песника романтичара. Фантастику у Кодеровом спеву ауторка истражује у језику који обилује бајалицама, басмама и врачањима, затим у фолклору (мотив виле), те у присуству мотива биљака (девесиње) и животиња, чија симболика јасно упућује на онострано, магично и фантастично. Драгана Бошковић проналази да је мотив жене као сакралног и митског бића од посебног значаја за Кодеров спев, да је, верујемо, иновативан, с обзиром на то да су спевови најчешће певани у славу мушкараца, а Кодер је новим односом према жени у својој поезији ударио нове темеље перцепције жене у књижевности.

У тексту „Максим Црнојевић: историја, балада, драма” ауторка у Костићевој драмској обради усмене баладе указује нарочито на то да

² Први филм *Дракула* снимљен је још 1931. године по истоименом, већ поменутом роману.

песник својим ствралачким умећем домаштава дешавања којих у песми нема, те се из тог разлога и ово компаративно тумачење може схватити као читање фантастичних мотива у српској књижевности. Првој целини припада и текст „Митско и архетипско у роману *На Дрини ћуприја*”, у којем ауторка превасходно обрађује мотив жртве и њеног узидавања у грађевину, познат и ранијим културама. Поред тога, она се дотиче и мотива о уклетој лепоти, мотива ђавоље кушње и других, показујући овим колико је фантастичних елемената уткано у Андрићеву прозу.

Друга целина, „Фантастика на рубу”, садржи три текста у којима Драгана Бошковић разматра присуство фантастичних мотива у делу Јелене Димитријевић, Светолика Ранковића и Радоја Домановића. У приповеци Јелене Димитријевић *Ђул-Марикина ђрикажња* ауторка се осврће на магијско дејство које ружа има у обредима и у бајањима, па се, ако се погреша током обредног процеса, позитивно магијско дејство руже може претворити у негативно, што доводи до трагичних исхода. Анализирајући Домановићево дело, ауторка истиче како се у његовим сатирама чудесним збивањима и појавама нико не чуди, већ оне бивају прихваћене као истините и реалне у времену и простору где се појављују. Тако ауторка указује да се појави Марка Краљевића по други пут међу Србима нико не чуди, те да су сасвим уобичајена бајковита путовања у непознате земље у које су смештени приповедачи – сведоци друштвенополитичких прилика. У овом поглављу налази се и текст о роману *Горски цар*, у којем ауторка разматра особености књижевноуметничког стила Светолика Ранковића, с посебним освртом на тему психолошког стања злочинца, указујући на везе са светском литературом, пре свега руском.

Трећа целина, „Искорак фантастике”, садржи четири текста: „Експресионистички топос лудила”, „Поступак карневализације у роману *Херој на мајарцу* Миодрага Булатовића”, „Кап туђе крви” и „Фантастика и онирика у прози Станислава Винавера”. У првом тексту, „Експресионистички топос лудила”, Драгана Бошковић се бави темом лудила у српској књижевности 20. века, што је започела у тексту о С. Ранковићу бавећи се мотивом психичког поремећаја злочиначког ума. Кроз сажет преглед ауторка показује присуство мотива лудила још од књижевних остварења Саве Мркаља, преко Јована Стерије Поповића, Јована Јовановића Змаја, до Симе Матавуља, Вељка Петровића, Владислава Петковића Диса, Симе Пандуровића и др. Плодотворно интересовање за мотиве лудила, маничности па и параноје ауторка показује у компаративној анализи романа тројице писаца: Драгише Васића (*Црвене мајле*), Александра Илића (*Глувне чини*) и Сенише Кордића (*Необичан свей*). У подвојености ума главних ликова, у сукобима са сопственим унутарњим бићем, ауторка уочава одвајање из реалности и улазак у онострано и заумно.

Проза Миодрага Булатовића отвара свет изобличених ликова чија се судбина разобличава кроз поступак карневализације. „Слободним маштањем”, како каже Бахтин, један реалистичан, озбиљан свет добија ново рухо заогрнуто фантазмагоријама, захваљујући којима добија и нова значења. Отуда подругљив наслов *Херој на мајарцу* експлицитно наговештава гротескни па и скандалозни садржај романа, који је уједно испуњен низом фантастичних и гротескних слика, попут слике шпијуна којем уво од сталног прислушкивања почиње да расте.

У тексту „Фантастика и онирика у прози Станислава Винавера” ауторка истиче пишећ поступак који увођењем фантастичних мотива пружа читаоцу прилику да другачије доживи приче из давне прошлости („Прометеј”, „Пенелопе”, „Ниобе”, „Прича о прекрасном Јосифу” и др.), да им да нова значења и тумачења. Д. Бошковић показује да Винавер залази и у сфере ониричког својим причама „Смрт мог пријатеља”, „Жеља” и „Али се ништа нарочито није догодило”, па, анализирајући их, показује колико је Винавер допринео властитом стваралаштву и српској књижевности увођењем фантастике у тематске оквире свог дела.

Завршна целина, „Тријумф фантастике”, садржи само један текст, „Ко је био први: почеци научнофантастичне књижевности”, којим ауторка даје омаж почецима научнофантастичне књижевности. С обзиром на то да је цела студија превасходно базирана на компаративном изучавању фантастике у српској књижевности, и овај научни текст садржи неке одговоре на питање где је и када започела да се ствара научнофантастична књижевност. Драгана Бошковић овом питању прилази кроз анализу дела двојице књижевника, Х. Џ. Велса и његовог романа *Времејлов* (1895) и драмског дела Драгутина Илића *После милијон година* (1889). Разматрајући ова дела у контексту досадашњих истраживања, ауторка показује да је Илић шест година пре Велса написао и објавио дело које у том тренутку, од савременика, није било препознато као научна фантастика. Ауторка показује колико заједничких особина имају оба дела (неистражени предели, друге планете и сл.) чиме, а с обзиром на годину објављивања драме, доказује да Илићево дело представља зачетак научнофантастичне књижевности у српској књижевности и шире.

Значај монографије Драгане Бошковић огледа се у широком дијапазону фантастичних мотива које ауторка препознаје још у митовима, а касније и у делима аутора из епоха романтизма, реализма, као и код најистакнутијих српских прозаиста 20. века. Отуда се ауторкина интересовања везују не само за усмено предање и фолклористику већ и за савремене и модерне теме и књижевне поступке у којима проналази одјеке фантастике, заумности, чудесности и необичности. Текстови који чине ову научну студију настали су као синтеза проницљивог аналитичког уочавања фантастичних мотива у разнородним делима и жанрови-

ма и широко захваћених књижевнотеоријских знања. Овим спојем наша култура је добила важну књигу која данас и у будућности може бити драгоцен путоказ тумачима и читаоцима за упознавање токова фантастичне књижевности на јужнословенским просторима.

Др Елма И. ХАЛИЛОВИЋ
Државни универзитет у Новом Пазару
Департман за филолошке науке
Српска књижевност и језик
elmahalilovic19@yahoo.com

МАЈКА КАО НЕПРИЈАТЕЉИЦА: ПСИХОЛОШКА ДРАМА И АУТОБИОГРАФСКА ОСНОВА РОМАНА ИРЕНЕ НЕМИРОВСКИ

Ирена Немировски, *Непријатељица*, превела с француског Катарина Ћирић Петровић, Академска књига, Нови Сад 2025

Романом *Непријатељица* (*L'Ennemie*, 1928), који је Ирена Немировски¹ објавила под псеудонимом Пјер Нерџ, ауторка је већ на самом почетку књижевне каријере показала способност да споји дисциплиновану и јасну композицију текста са немилосрдним разоткривањем унутрашњих психолошких истина. Контекст настанка овог дела нераскидиво је везан за париске *Луге њодине* међуратног периода, променљиве моралне хоризонте тадашње елите и руско-емигрантско залеђе саме списатељице. Управо та трострука перспектива одређује тон романа и његову унутрашњу напетост, јер се испод спољашње раскоши монденских престоничких ритуала открива мрачна студија породичних односа, трагедије, мржње и немоћи, у којој се преплићу лично искуство и биографско наслеђе ауторке.

Псеудоним, конструисан као анаграм ауторкиног имена, служио је да ублажи препознатљивост аутобиографских упоришта, фигуре мајке Фани, култа младости и стида због порекла. Тако *Непријатељица* постаје не само књижевно дело, већ и чин самоодбране, па и прикривене освете. Данашње читање, осветљено снажном ревалоризацијом ауторкиног

¹ Ирена Немировски (1903–1942), рођена у Кијеву у јеврејској породици банкара, након револуције емигрирала је у Француску, где је на Сорбони студирала књижевност. После доношења антијеврејских закона у вишијевској Француској депортована је у Аушвиц, где је умрла 1942. године. Постхумно објављена *Француска свијта* (*Suite française*) (2004) постала је књижевна сензација, освојила публику и обновила интересовање за њен опус. На српски су преведени романи: *Француска свијта*, *Животи Чехова*, *Случај Курилов*, *Давид Голдман* и *Непријатељица*.